

O autorze

Stefan Żeromski to prozaik, dramaturg i publicysta. Urodził się 14 października 1864 roku w Strawczynie na Kielecczyźnie jako syn Wincentego Żeromskiego i Józefy Katerlanki. Pochodził ze starej, **zubożałej rodziny szlacheckiej**. W rodzie Żeromskich były bardzo **silne tradycje wolnościowe i przyszyły pisarz zetknął się z nimi już we wczesnym dzieciństwie**, które spędził w okolicach Gór Świętokrzyskich. Sąsiedzi i najbliższa rodzina przekazywali mu historię krewnych, w przeszłości biorących udział w zrywach narodowowyzwoleńczych. *Młody Żeromski – jak pisze Artur Hutnikiewicz – rósł i dojrzewał [...] w cieniu prawdy i legendy powstania* [styczniowego]. W 1874 roku rozpoczął naukę w gimnazjum kieleckim w zaborze rosyjskim, gdzie miał okazję zapoznać się z ideami pozytywizmu i naturalizmu. Przyszły pisarz bardzo wczesnie stracił rodziców i trudną sytuację finansową próbował ratować jako korepetytor lub guwerner. W 1886 rozpoczął studia weterynaryjne w Warszawie, ale brak środków materialnych nie pozwolił mu na kontynuowanie nauki. Wówczas zaczął pracować jako guwerner w różnych domach ziemiańskich, następnie wyjechał do Szwajcarii, gdzie objął posadę zastępcy bibliotekarza w Muzeum Narodowym Polskim

O autorze

w Rapperswilu. W latach 1897-1903 wraz z rodziną mieszkał w Warszawie i pracował w Bibliotece Zamoyskich. Dla poratowania zdrowia (gruźlica) wyjechał do Francji. Od 1919 roku pisarz zamieszkał ponownie w stolicy, gdzie, w uznaniu zasług dla społeczeństwa, ofiarowano mu mieszkanie na Zamku Królewskim.

Żeromski cieszył się wśród rodaków ogromnym **autorytetem moralnym**. Łączył działalność pisarską z aktywnością społeczną. Brał czynny udział w życiu literackim, przedsięwzięciach niepodległościowych i politycznych. W 1922 roku założył polski oddział **Pen Clubu** i był jego pierwszym prezesem, inicjował projekt powołania Akademii Literatury. Został **prezesem Związku Zawodowego Literatów Polskich**. Uczestniczył w akcji plebiscytowej na Mazurach. W 1924 roku otrzymał państwową nagrodę literacką za powieść *Wiatr od morza*, kandydował też do literackiej Nagrody Nobla. **Zmarł 20 listopada 1925 roku w Warszawie**. Pogrzeb, na koszt państwa, odbył się 23 listopada i stał się wielką manifestacją narodową. Zdaniem opinii publicznej, odszedł największy pisarz polski. Nazywano go *pogrobowcem powstania styczniowego i sumieniem narodowym*.

Swoje powołanie pisarskie odkrył Żeromski bardzo wcześnie. Już w okresie gimnazjalnym zaczął pisać *Dzienniki*. Jego debiut literacki przypadł w epoce

Młodej Polski. Karierę pisarską rozpoczął jako autor nowel i opowiadań. W 1895 roku wydał zbiór *Opowiadania* i drugi tom *Rozdzióbą nas kruki, wrony...* pod pseudonimem **Maurycy Zych**. Te dwa zbiory pokazały, że ich autor to świetny pisarz, który teksty prozatorskie nasycił **ogromnym liryzmem**. Do utworów wprowadzał **elementy realizmu, naturalizmu i ekspresjonizmu**, łącząc je z wyszukaniem językiem poetyckim. Malarskość, nowatorstwo języka i stylu opowiadań Żeromskiego zaskakiwały ówczesnych krytyków. Często wprowadzał do swych tekstów analizę psychologiczną postaci, a także typ bohatera-samotnika. Autor zaprezentował się jako piewca niedoli, wrażliwy na zło świata, często górujące nad dobrem. Podejmował tematykę społeczną, moralną i wolnościową. Zdaniem Artura Hutnikiewicza, twórca chciał swymi utworami poruszyć ludzkie sumienia.

Opowiadania [...] wnosiły jakiś dziwny niepokój, moralne poruszenie, coś, co mimo wszytkiej brutalności obrazów, naturalistycznej niekiedy bezwzględności, posępnych barw, jakich pisarz ten nie szczędził, przypominało przecież aurę i klimat sztuki romantycznej.

W 1897 roku ukazał się, najpierw w odcinkach, później w wydaniu książkowym, utwór pod tytułem *Szyfowe prace*. To **powieść o rusyfikacji i dojrzewaniu Marcina Borowicza**, głównego bo-

hatera. Książka zawiera wiele wątków **autobiograficznych**. Sam Żeromski był uczestnikiem i świadkiem opisywanych zdarzeń jako kielecki gimnazjalista. W losach Marcina Borowicza można doszukać się **portretu autora**. Pisarz świetnie nakreślił dzieje tego bohatera, wykazał się dociekliwością poznawczą w kreśleniu **psychologicznego portretu dziecka**. Najpierw zaprezentował dzieciństwo bohatera i próbę zniewolenia przez zaborcę, a następnie świadome odparcie przez niego rusyfikacji, dojrzałość przekonań i poglądów. Na przykładzie klerykowskiego gimnazjum pisarz pokazał metody wynaradawiania Polaków stosowane przez władze rosyjskie wobec polskiej młodzieży.

Nowy wiek rozpoczyna Żeromski powieścią, dzięki której odniósł sukces. ***Ludzie bezdomni*** (1900) stają się jednym z najgłośniejszych dzieł początku XX wieku. Pisarza okrzyknięto *sumieniem społecznym*. Bohater powieści **Tomasz Judym** zyskuje ogromną popularność wśród czytelników. Doktor Tomasz poświęca się **idei społecznikowskiej** i próbuje samotnie walczyć o nowy, sprawiedliwy porządek świata. W utworze autor formułuje pogląd, że społecznej misji nie da się pogodzić z życiem rodzinnym. Taką decyzję podejmuje doktor Judym, odrzucając miłość kochanej kobiety i możliwość założenia rodziny. Samotna walka o naprawę świata, pomoc pokrzywdzonym, wrażliwość na krzyw-

dę ludzką to charakterystyczne cechy bohatera typowego dla twórczości Żeromskiego. Taki typ postaci literackiej można uznać za **alter ego** autora. Dzieło ujawniło metody pracy pisarskiej Żeromskiego. Artur Hutnikiewicz zwraca uwagę na następujące elementy:

Liryzm, uczuciowość namiętna, potrzeba całkowitego wypowiedzenia siebie. Liryzm, nasycający bodaj najsilniej i najwidoczniej motywy krajobrazowe. Tu po raz pierwszy w tak rozległym zakresie przyroda, oddana zresztą zawsze malarsko świetnie, przestaje być wyłącznie sobą i przemienia się w symbol, w znak, w wyraz intymnych uczuć człowieka, jego cierpień, udręek moralnych, jego rozpacz i zagubienia się pośród nierozwiązalnych sprzeczności życia (s. 106).

Symboliczny obraz rozdartej sosny kończący dzieło zapowiada tragizm bohaterów. Przyroda współgra z nastrojami i przeżyciami ludzi, towarzyszy ich różnym nastrojom.

Do wczesnych powieści pisarza należą też **Dzieje grzechu**. Tematem utworu są losy Ewy Pobratyńskiej, która na skutek różnych okoliczności stacza się na dno.

Cykl powieści historycznych w dorobku Żeromskiego rozpoczynają **Popioły** (1903). To dzięki

temu dziełu autor zapewnił sobie wysoką pozycję w środowisku pisarskim. Przyjął status zawodowego literata. Zdecydowanie poprawiło to, trudną do tej pory, sytuację materialną. Akcja utworu rozpoczyna się w ostatnich latach XVIII wieku, a kończy w roku 1812, w momencie wyruszenia armii Napoleona na Moskwę. Epoka napoleońska miała ogromne znaczenie dla Polaków, którzy wiązali z cesarzem Francuzów i prowadzonymi przez niego wojnami nadzieje na odzyskanie niepodległości. Powieść jest też wyrazem stosunku Żeromskiego do mitu napoleońskiego. Autor pokazał ogromną sprzeczność między ideałami, dla których Polacy zaciągali się do Legionów, a prawdziwymi intencjami wojen Bonapartego. Na szerokim tle napoleońskich podbojów Żeromski kreśli dramat polskich patriotów. Powieść składa się z luźno powiązanych części, które łączą losy bohaterów. Pełne dramatycznych powikłań losy Polaków przedstawione są na przykładzie dziejów głównych postaci: **Rafała Olbromskiego** i **Krzysztofa Cedry**. Do fabuły *Popiołów* włączył pisarz wiele fragmentów historycznych i pamiętnikarskich, szereg dyskusji politycznych i filozoficznych. W utworze widoczne są wpływy trzech konwencji estetycznych Młodej Polski: realizmu, naturalizmu i impresjonizmu.

Do tego cyklu należy też *Wierna rzeka*, napisana na uświetnienie 50. rocznicy wybuchu powstania

styczniowego. Żeromski często podejmował temat powstania, stąd nazywano go **pogrobowcem powstania styczniowego**. Ta *klechda domowa* ukazuje społeczną przyczynę klęski powstania, zacofanie arystokracji i ogromne bohaterstwo walczących **powstańców**. *Wierna rzeka* oraz opowiadania *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* i *Echa leśne* świadczą o silnym związku pisarza z tradycją powstania styczniowego, w którym brało udział wielu członków jego rodziny. W *Wiernej rzece* ukazuje Żeromski, zgodnie z prawdą historyczną, zróżnicowany stosunek chłopów do powstania styczniowego. Chłopi uważali powstanie za sprawę *pańską*. Ranny pod **Małogoszczem** powstaniec **Józef Odrowąż** nie tylko nie otrzymał od nich pomocy, ale musiał przed nimi uciekać, by nie wydali go w ręce Rosjan. Na plan pierwszy utworu wysuwa się jednak historia miłości ubogiej szlachcianki **Salomei Brynickiej** i księcia **Józefa Odrowąza**. Znakwa twórczości Żeromskiego – Artur Hutnikiewicz – tak komentuje ten wątek:

Przygarnięty przez śliczną mieszkankę [...] pustkowie, pod jej i starego Szczepana opieką z wolna wraca do zdrowia. Tygodnie i miesiące jego tutaj pobytu są pełne grozy lęku i wiecznego niepokoju, bo ukrywanie buntowników w oczach władz jest zbrodnią. W okolicy krążą ustawicznie lotne oddziały wojska,

które tropią zawzięcie niedobitków powstania i dokonują raz po raz nieoczekiwanych rewizji. [...] Jednakowoż ponad popieliskiem spraw wielkich i świętych triumfuje niepokonany instynkt życia – miłość Odrowąża i Salomei, tak jaskrawo kontrastująca z otaczającym nastrojem śmierci i zniszczenia (s. 178).

Ich piękne uczucie niszczy bez skrupułów matka powstańca. Uważa, że formą **zapłaty** za opiekę, miłość i narażanie własnego życia przez Salomeę będą **złote monety**. Daje dziewczynie sakiewkę z pieniędzmi, upokarzając w ten sposób zakochaną kobietę. Bariera, jaka dzieli arystokratę i ubogą szlachciankę, nie pozwala na bycie razem **dwojgu kochającym się ludziom**.

W czasie I wojny światowej rodzi się nowy cykl powieściowy Żeromskiego pod tytułem **Walka z szatanem**. Trylogię tworzą dzieła: **Nawracanie Judasza**, **Zamieć** i **Charitas**.

Po odzyskaniu niepodległości pisarz z entuzjazmem wita odrodzoną ojczyznę i pisze m.in. **Wiatr od morza** jako wyraz radości z dostępu Polski do morza.

W 1924 roku ukazuje się **Przedwiośnie**, powieść mająca charakter rozrachunkowy z rzeczywistością lat międzywojennych. Utwór ukazuje nowe, odrodzone państwo polskie, które nie spełniło oczeki-

wań Polaków urodzonych w niewoli. Marzyli oni o tym, że nowa Polska będzie krajem równości, wolności i sprawiedliwości społecznej. Nowa ojczyzna tych pragnień jednak nie spełniła. Rozczarowanie rzeczywistością zapoczątkowało dyskusję nad kształtem państwa. Powieść kreśli brutalny obraz Polski jako państwa kontrastów, prześladowań politycznych, braku reform. Ukazuje wewnętrzne rozbieżności polityczne, nieporadność rządu, bezrobocie i inflację. Jest to dzieło stawiające również wiele pytań i wątpliwości na temat przyszłości Polski. Problematyka dzieła skupia się wokół **Cezarego Baryki**, bohatera poszukującego swojego miejsca w odrodzonej ojczyźnie. *Przedwiośnie* wywołało burzę wokół pisarza i jego książki. Zarzucano Żeromskiemu wywrotowe tendencje.

W 1925 roku rodzi się ostatnie dzieło – poemat *Puszcza jodłowa*, w którym pisarz złożył hołd umiłowemu krajobrazowi ziemi kieleckiej. Książka została wydana po śmierci autora.

Żeromski uprawiał także twórczość dramatyczną. Wczesne utwory z tego gatunku to: *Grzech*, *Róża* i *Sulkowski*. Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości przyniosły kolejne: *Ponad śnieg bielszym się stanę...*, *Biała rękawiczka*, *Turoń* i *Uciekla mi przepióreczka*. Ten ostatni utwór sceniczny jest najwyżej ceniony w całym dorobku teatralnym pisarza.

Twórcy kina często sięgali po dzieła Żeromskiego, by je przenieść na ekran. Niektóre z nich, na przykład *Wierna rzeka*, były ekranizowane kilkakrotnie. Sfilmowane utwory to: *Wierna rzeka*, *Popioły*, *Dzieje grzechu*, *Ludzie bezdomni*, *Przedwiośnie*, *Szyfrowe prace*.

Geneza

Wierna rzeka została napisana w roku 1912 i należy do cyklu utworów historycznych. Dzieło powstało podczas pobytu pisarza we Francji i miało **upamiętnić 50. rocznicę wybuchu powstania styczniowego**. Żeromski urodził się w 1864 roku i nie mógł znać z autopsji zdarzeń tego okresu. Jednakże temu wydarzeniu z XIX wieku poświęcił wiele utworów. Podyktowane to było **żywą tradycją** niepodległościową w **rodzinie Żeromskich**, studiowaniem źródeł historycznych pochodzących z tego okresu, ale także opowieściami rodziny i sąsiadów na temat autentycznych wydarzeń, jakie miały miejsce na rodzimych terenach. Wielokrotne stykanie się z legendą powstania spowodowało szczególne zainteresowanie Żeromskiego tym zdarzeniem dziejowym. Kanwę fabuły w *Wiernej rzece* oparł pisarz na autentycznym zdarzeniu, które rozegrało się w **Rudzie Zająchkowskiej**, gdzie dzierżawcą majątku był wuj pisarza Jan Saski. W 1863 roku,